

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д.ю.н. Йонко Кунчев на дисертационен труд на тема „Личността на терориста и превенция на тероризма в местата за лишаване от свобода“ за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на Айжан Баубериковна Бауберикова

Въпросът за противодействието на тероризма винаги е бил актуален. Науката и практиката в тази област се нуждаят от непрекъснато усъвършенстване. Всяко изследване в тази област може да бъде принос към установения модел за противодействие на тероризма. Предмет на дисертацията е изследване личността на терориста и превенция на терористични актове в местата за изпълнение на лишаване от свобода. Двата аспекта на изследването са взаимно свързани, защото изследването личността на престъпника от криминологична гледна точка е подчинено на превантивната дейност. Аргументите на докторанта относно актуалността на темата за противодействие на тероризма са основателни. Но темата на дисертацията е по-конкретна - превенция на тероризма в местата за лишаване от свобода. В дисертацията няма статистически данни за извършени терористични актове в местата за изпълнение на наказанието „лишаване от свобода“. Логично е да се допусне, че условията в които са поставени изтърпяващите този вид наказания в значителна степен ограничават възможността за извършване на терористични актове в тези места. Ето защо изборът на темата би следвало да се подкрепи с аргументи, чрез които да се обоснове нейната актуалност.

Дисертацията в обем от 389 страници е структурирана в увод, три глави, заключение и списък на използваната литература. Видно е от структурата и съдържанието, че тя има по-широк предмет от нейната тема. Освен въпроси, свързани с личността на терориста и превенция на тероризма в местата за изтърпяване на наказание „лишаване от свобода“, в дисертацията са включени и проблеми, свързани със същността на тероризма, неговите причини, видове тероризъм, история на тероризма, както и противодействието на тероризма в Казахстан и други страни. По-широкият предмет на дисертационното изследване от темата на дисертацията от една страна може да се приеме като методологически недостатък, но от друга страна повишава нейната значимост за теорията и практиката.

Докторантът показва широк поглед към същността и понятието за тероризъм през призмата на различни теоретични възгледи и нормативната уредба. Направен е преглед на различни схващания за същността на

тероризма. Систематизирани са формите на неговото проявление. Целият спектър от концепции за същността на тероризма, който е представен в дисертацията показва многоплановостта на това негативно явление. И това е причината за липса на единно схващане за неговата същност. Изводите на докторанта относно същността на тероризма се основават върху цялостния преглед на литературата по този въпрос. Върху тази основа се приема, че тероризмът е социално-политическо явление, свързано с прилагането на насилие с цел предизвикване на страх. Липсата на единна концепция за същността на тероризма, според докторанта, оказва отрицателно влияние върху ефективността на противодействието срещу него.

При разработването на дисертационния труд е използван богат научен апарат и събрана от различни източници емпирична информация. Част от нея е получена чрез анкетно проучване на представители от обществеността и сътрудници от Комитета на наказателно-изпълнителната система на Казахстан. Много добро впечатление прави, че докторантът показва познание на българската правна уредба и теория в областта на тероризма и неговото противодействие, включително и извършените на територията на България терористични актове през XX век. В критичен план може да се отбележи, че в дисертацията не е посочен обемът на събраната чрез анкети емпирична информация. Поради това въпросът за представителността на изследването остава открит.

Върху основата на обобщението на различни схващания за причините за тероризма в дисертацията се изведени някои от тях, които според докторанта имат доминиращо влияние за това негативно социално явление. Към тях са отнесени социални, икономически, религиозни, политически, националистически, културни и други причини. Едновременно с това са очертани и някои от условията, благоприятстваща проявлението на причините за тероризма. Направен е исторически преглед на тероризма в Казахстан и в някои други страни, включително и в България.

В дисертацията е направен преглед на правните и организационните основи на противодействието на тероризма в Казахстан и в други страни. Очертани са основни направления за противодействие срещу неговото проявление: усъвършенстване на законодателството, обобщаване и споделяне на добрия опит чрез различни форуми, информиране на населението за държавната стратегия в тази сфера, и др.

Превенцията в тероризма в местата за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“ се основава върху изследването на личността на осъдения терорист. Криминологичното изследване личността на престъпника изначало е подчинено на превенцията на престъпността. Познаването личността на престъпника, факторите, които са способствали

за нейното формиране е важен ориентир за ефективна превантивна дейност. Целта е чрез въздействието върху предразположените към извършване на престъпления, както и към факторите, които допринасят за такава предразположеност, да се въздейства ограничително върху съответните криминогенни фактори.

В дисертацията се разглеждат общотeorетични въпроси за личността на престъпника и факторите, които допринасят за нейното формиране. Представени са мнения на различни автори по тези въпроси. Застъпва становище, че самостоятелното изследване на личността на изтърпяващия наказание терорист е важно, защото настъпват промени в неговата личност в периода на изтърпяване на наказанието. Направени са някои обобщения относно личността на терориста, както и на генезиса за нейното формиране. Отбелязва се, че тези особености в значителна степен предопределят поведението на осъдените терористи в местата за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“. Посочва се, че това се обективизира чрез отношението им към реда за изпълнението на наказанието, възпитателната работа, труда, получаването на образование и професионалната подготовка. Докторантът приема, че личността на терориста се променя под въздействието на изпълнение на наказанието. Посочва, че се формират „нови черти“, които не са му били присъщи преди осъждането и изтърпяване на наказанието. От тази гледна точка се прави диференциация на личността му преди и след осъждането, като отбелязва, че тя все пак е условна. Дори и да е условна, би следвало все пак отчетливо да се определи съответното различие.

Промяната в поведението на лице, намиращо се в място за изтърпяване на наказание лишаване от свобода е естествено. Новите условия предполагат различие от обичайното за естествения начин на живот поведение. Ето защо тезата, че в местата за лишаване от свобода настъпва някаква промяна в личността на терориста следва да се приеме само като хипотеза. Тя не е доказана, защото не е проведено необходимото за целта сравнително изследване. Темата на дисертацията предполага непосредствено изследване личността на осъдените за терористични актове. Това е най-прекия и правилен път да се получи информация по този централен за дисертационното изследване въпрос. Използваните източници на емпирична информация (анкети с представители на обществеността и служители в сферата на затворното дело) не могат да заменят емпиричната информацията, която би могла да бъде получена при непосредствено изследване личността на терориста в местата за изтърпяване на наказание „лишаване от свобода“.

Направената от докторанта характеристика на личността на терориста е в три взаимно свързани аспекта: а) криминологически особености на личността на терориста; б) социално-демографски данни на терориста; в) наказателноправни и наказателно-изпълнителни характеристики на терориста. Подобна диференциация не е научно издържана. Личността на престъпника, включително и на извършителя на терористичен акт не може да има „криминологични особености“. Фактът, че личността на престъпника е предмет на криминологично изследване не дава основание да се приеме, че тя има криминологична същност. Явно тази грешка е отчетена и е отстранена в автореферата, където „криминологични особености на личността на осъдения терорист“ е заменено с „криминологична характеристика на осъдения терорист“. Безусловно, различието в двете заглавия е принципно, а не само терминологично.

Във фокуса на направената в дисертацията криминологична характеристика на терориста е неговата мотивацията. Разгледани са и някои фактори, които влияят върху формирането на личността на терориста. Посочени са различни класификации на типовете терористи според мнението на различни автори. Докторантът представя свое виждане за типологията на казахстанския терорист. Диференцира ги на четири типа: а) терорист - организатор; б) терорист - фанатик; в) терорист - изпълнител; г) терорист-аморфен тип. Тази класификация обаче не е на едно и също логическо основание, защото терористът-организатор и терористът-изпълнител могат да бъдат фанатици.

Извършителите на терористични актове са диференцирани от по възрастови групи в зависимост от вида на престъплението, като е направено и обобщение за всички престъпления, свързани с тероризъм. Странна е обаче възрастовата диференциация – всяка започва от 0 до съответната година. По този начин във всяка следваща след първата група се включва и броя на извършителите от предходната (с. 163-164). По този начин не може да добие представа за възрастовата структура на извършителите на терористични актове. Към социално-демографската характеристика на личността на терориста е включено и отношението им към религията. Това е интересен въпрос. Според резултатите от изследването само 10 на сто не са вярващи. Другите 90 процента изповядват исляма. Върху основата на тези данни докторантът прави извод, че типичният казахстански терорист е мъж, на средна възраст, образован, безработен и религиозен човек.

Към личността на терориста са включени и „наказателноправни и наказателно изпълнителни признаци“. Подобна „характеристика“ също е методологично неиздържана. Неприемливо е наказателноправната характеристика на тероризма да се отъждествява с личностна

характеристика на терориста. Въпросите относно изпълнението на наказанието (нормативна уредба, режим и пр.) нямат никакво отношение към неговата личност. Само поведението на осъдения за терористичен акт в процеса на изтърпяване на наказанието в известна степен има отношение към неговата личност, доколкото поведението е отражение на личността. Общата констатация е, че осъдените терористи имат негативно отношение към всички форми за тяхното доброволно ангажиране в някакви вид дейност в местата за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода. Тяхното отношение към режима, трудовата дейност и учебния процес са в съответствие с темата на дисертационното изследване.

Основният извод от изследването на личността на казахстанския терорист е, че мъж на средна възраст, образован, предимно безработен, дълбоко вярващ човек. Различава се от извършителите на други престъпления чрез особената си субкултура, нарцисъм, нетърпимост към възгледите и мнението на други хора, има самочувствие и увереност в своята изключителност. При изтърпяване на наказанието лишаване от свобода не участва във възпитателните мероприятия, обикновено не работи в корекционни институти, не учи. От тази позиция авторът на дисертацията заключава, че в комплекса от мерки за повишаване на ефективността на противодействието на тероризма, в процеса на изпълнение на наказанието по отношение на осъдени терористи, важна роля има усъвършенстването на законодателството. Това е твърде общ извод, който не произтича от изследването на личността на терориста. Трудно може да се установи връзка между изследването на терориста и превенцията на тероризма в институциите на наказателно-изпълнителната система. От една страна авторът на дисертацията не я показва, а от друга, основните резултати от изследването, доколкото е проведено такова, трудно биха могли да бъдат използвани за предотвратяване на тероризма в местата за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“. Поради това и предложените мерки за превенция на тероризма в тези места са твърде общи, защото са валидни и за превенция на други престъпления.

Авторефератът отговаря на установените изисквания и вярно отразява съдържанието на дисертацията. Авторът на дисертацията има 8 публикации по темата на дисертационното изследване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направените критични бележки не разколебават положителното ми отношение към дисертационното изследване. Дисертацията е многоаспектно изследване на същността на тероризма и неговото противодействие. Съдържа редица приноси моменти от теоретична и практическа гледна точка. Разкрито е съдържанието на категории, свързани със същността на тероризма и неговото противодействие. Върху основата на изводите от изследването са направени предложения за усъвършенстване наказателно-изпълнителната система на Република Казахстан, включително и за оптимизацията на законодателството в тази област. Това ми дава основание да считам, че Айджан Баубериковна Бауберикова е достойна за образователната и научна степен „доктор“.

Рецензент:

(проф. д.ю.н. Й. Кунчев)